

בענין בני קטורה

"וכל טוב אדוניו בידו" (כד, י)

איך העביר אברהם הנחלה ליצחק מישמעאל

פרש"י, שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם. ועיין עוד שם (כה, ה וברש"י שם). ובספר בית האוצר להגאון ר' יוסף ענגיל (מערכת א אות ג) הביא קושיית הרא"ם בזה, וז"ל יש לתמוה הרי אברהם קיים כל התורה כולה ואפילו עירובי תבשילין, וא"כ איך העביר הנחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק, והא אמרינן בפרק נערה לא תיהוי בי עבורי אחסנתא ואפילו מברא בישא לברא טבא עכ"ל. וא"כ אע"פ שיצחק הוי ברא טבא וישמעאל ובני קטורה הוו ברא בישא, מ"מ איך העביר הנחלה מהם ליצחק.

ויעוי"ש מה שהאריך בזה עד שכתב, דנלענ"ד פשוט עוד דהא דאמרו דלא תיהוי בי עיבורי אחסנתא ואפילו מברא בישא לברא טבא, היינו רק כששניהם ישראלים אלא שאחד ביש ואחד טוב, משא"כ בישמעאל ויצחק, שהיה ישמעאל עכו"ם ויצחק ישראל, אי נימא דהאבות יצאו מכלל בני נח, והרי נראה דכל הקושיא מעיקרא הרי הוא רק לפי צד זה ועיין בסמוך, א"כ ודאי דלא שייך בזה עבורי אחסנתא.

האם ישמעאל נחשב כישראל מומר

אלא שנתקשה בזה מהגמרא בקדושין (יח, א) שאמרו שם עכו"ם יורש את אביו דבר תורה דכתיב "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר", ופריך דלמא ישראל מומר שאני כו', ומוכח דכיון דהיה עשו בנו של יצחק ע"כ היה נחשב כישראל מומר, וא"כ ה"ה ישמעאל בן אברהם היה נחשב כישראל מומר, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, איך העביר הנחלה מישמעאל ובני קטורה ליצחק. ויעוי"ש מה שתירץ על זה דלא דמי ישראל מומר ללשון "ברא בישא" הנזכר בגמרא, ד"ל דברא בישא אינו מומר רק ישראל המביש את מעשו, בזה אמרו לא תיהוי בי עיבורי אחסנתא, משא"כ מומר לע"ז ודאי גרע טפי ולית ביה משום עיבורי אחסנתא. ויש לדון בדבריו אלו של הגר"י ענגיל, ונקדים בזה דברים בעז"ה.

נוסח התפילה "ועקידת יצחק לזרעו תזכור"

הנה איתא בסנהדרין (נט, א) אמרו, כל מצוה שנאמרה לבני נח ונישנית בסיני לזה ולזה נאמרה, ופריך הרי מילה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתה את בריתי תשמור, ונישנית בסיני "וביום השמיני ימול", לישראל נאמרה ולא לבני נח, ההוא למישרי שבת הוא דאתא, ביום ואפילו בשבת כו', ואיבעית אימא מילה מעיקרא לאברהם הוא דקא מזהר ליה רחמנא, ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריו לדורותם, אתה וזרעך אין, איניש אחרינא לא, אלא מעתה בני ישמעאל לחייבו, כי ביצחק יקרא לך זרע, בני עשו לחייבו ביצחק, ולא כל יצחק.

ועיין בש"ע (או"ח תקצא, ז) גבי נוסח ברכת "זכרונות" בר"ה, שהנוסח הוא "ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור", כך היא הנוסחא המפורסמת, והמדקדקים לומר לזרעו של יעקב תזכור, משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ואינו אלא טועה. ובמגן אברהם (סק"ז) הביא מהריב"ש (סימן לח) דסברת המדקדקים היא דאם אומר לזרעו סתם יהיה עשו בכלל, לכן הוסיפו לזרע יעקב. אך הוא טועה, שהרי שנינו האומר קונם מזרע אברהם, מותר באומות שנאמר ביצחק יקרא לך זרע. פירוש דאמרינן ביצחק ולא כל יצחק, והרי יצחק אמר ליעקב "ויתן לך את ברכת אברהם", (רמב"ם הל' נדרים פ"ט הכ"א).

אלא שהמ"א הקשה על זה דנהי דעשו לא מקרי זרע אברהם, אבל אכתי לא הופקע עשו מזרע יצחק, דהרי האי קרא דביצחק יקרא לך זרע, דדרשינן ביצחק ולא כל יצחק, לאברהם נאמר ולא ליצחק, וא"כ האומר זרע יצחק, יעקב ועשו בכלל, וא"כ בנוסח הברכה של זכרונות שאומרים ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור, שקאי על יצחק, לכאורה צדקו דברי המדקדקים, וראוי להדגיש לזרע יעקב, שאם לא כן יהיה עשו בכלל. ותירץ מדקאמר רחמנא ליצחק "לזרעך אתן את כל הארצות האל", ולעשו לא נתן, שמע מינה אין עשו בכלל, כ"כ בירושלמי בנדרים. והקשה על זה דהא נתן לעשו קיני וקדמוני וקניזי כמ"ש רש"י בפרשת דברים, עי"ש עה"פ (דברים ב, ה) "אל תתגרו במ כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר", שפרש"י עשרה עממים נתתי לו, שבעה לכם

וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר, אחד מהם לעשו והשנים לבני לוט, בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר על אשתו, אחותי היא, עשאו כבנו. ותי' המג"א דאין זה ירושה ממש כמו בבני לוט ע"ש.

והנה במהרי"ט (או"ח סימן ו, וצינו רעק"א בשו"ע ובפתחי תשובה שם), גם כן נתעורר בשאלת המג"א, וכתב על זה שסבור אני שמה שאומרים בנוסח הברכה "ועקידת יצחק לזרעו תזכור", על אברהם קאי, שהוזכר אברהם שם מעיקרא בנוסח הברכה, "את הברית והשבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח", והיינו דאמרינן "ועקידת יצחק לזרעו" ר"ל של אברהם "תזכור", לפיכך אין צורך להזכיר זרע יעקב.

דעת המהרי"ט דאין זרע עשו בכלל זרע יצחק

עוד כתב המהרי"ט, דבעיקר הדין נראה ודאי כי אין עשו בכלל זרע יצחק, דרק ישראל נקראו על שמו של יצחק, וראיה מדאמרינן בסנהדרין (נט, ב) אלא מעתה בני עשו ליחייבו במילה, ומשני ביצחק ולא כל יצחק, ואי עשו זרעו של יצחק מיקרי, כיון דיצחק הוא בן ברית ונתחייב למול את עשו, נעשה גם הוא בן ברית וחייב למול את בניו. היינו דסבר דלא יחייב על זה מה שהופקע מליקרות זרע אברהם, דסו"ס הוא זרע יצחק, אלא ודאי דעשו לאו זרע מיקרי כלל ר"ל אפילו של יצחק.

האם בני עשו נחשבים לישראל מומר

אלא שהקשה על זה מהא דאמרינן בקדושין שם, אמר ר' יוחנן גוי יורש את אביו דבר תורה, דכתיב כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, ודחי דלמא ישראל מומר שאני, אלמא עשו זרע מיקרי, ר"ל לכה"פ זרע יצחק, דאילו מזרע אברהם הופקע מקרא דביצחק ולא כל יצחק וכדרשה הנ"ל. ותירץ דעשו בן יצחק דוקא קרי ליה ישראל מומר, משום דבן ברית הוא שהרי נולד מיצחק ורבקה אלא שפקר, אבל זרעו של עשו גויים גמורים חשבינן להו, לפי שנשא גויות עובדות עבודה זרה כדכתיב ותהיינה מורת רוח כו', וכן כל בניו אחריו נטמעו באומות, והא דכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע, לדורות הבאים קאמר, לפי שצפה הקב"ה שישמעאל ובני קטורה ועשו הרשע סוף נושאין גויות, ונעשין בניהן גויים גמורים.

מעט שכלו ב' אלפים תוהו ליתא לכלל דבאומות הלך אחר הזכר

והוסיף על זה עוד, דאע"ג דהני מקמי מתן תורה הוו, וקיי"ל (קידושין סו"פ האומר) באומות הלך אחר הזכר, וא"כ יש להם להתיחס לאביהם עשו ולא לאמם הגויה, ותירץ, דבימי אברהם, כיון שהיתה לו תורה כדכתיב "ואת הנפש אשר עשו בחרן", אזי כל הגרים שנתגיירו עמו לא היו בכלל האומות, אם לא שנטמעו אחר כך, דהא בפרק קמא דע"ז קחשיב ב' אלפים תורה מ"ואת הנפש אשר עשו בחרן", וגמירי דאברהם בהאי שעתא בן מ"ח שנה היה שאז כלו ב' אלפים תוהו, ומאז נבדלו אברהם וזרעו מקיימי ברית מבין האומות, דהא קרינן לעשו ישראל מומר, אלמא בני ברית גמורים חשיבי, וכל שאר אומות לגבייהו כגויים חשיבי, ובנים הבאים מהם כבנך הבא מן הגויה חשבינן להו דאזלי בתר האם והוי גוי גמור. ויעקב ובניו לא היו נושאין אשה אלא אם כן מגיירים אותה תחילה וחשובה כישראלית כו', והשתא מתישבא שפיר ההיא דכי ביצחק ולא כל יצחק, דודאי עשו גופיה זרע יצחק וזרע אברהם איקרי, אלא שלא נתקיים בו זה השם לאחר זמן, לא בעשו ולא בישמעאל, כי בנים זרים ילדו ע"י נשים גויות, אך במקצת זרעו שהוא יעקב יקרא לך לעולם זרע ע"ש.

ומבואר בדברי המהרי"ט, דמעט שכלו הב' אלפים תוהו והתחיל הב' אלפים תורה מאז הובדלו אברהם וזרעו מקיימי ברית מבין האומות וקרינן להו ישראל, שוב אין בהם האי כלל דבאומות הלך אחר הזכר אלא הולכין אחר האם.

מחלוקת הרמב"ן ותכמי הצרפתים היה להם דין ב"נ

אכן זה דלא כהמבואר בדברי הרמב"ן (סוף פרשת אמור), דהנה בענין מגדף כתיב ביה "בתוך בני ישראל", ודרשו בתו"כ מלמד שנתגייר. והקשה הרמב"ן למאי איצטריך שנתגייר הא קי"ל דעכו"ם הבא על בת ישראל הולד כמותה. וכתב שחכמי הצרפתים אמרו כי טעם הגירות היה מפני שהיה קודם מתן תורה, והיה משפטו כמו לילך אחר הזכר, כמו שאמרו באומות הלך אחר הזכר, וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה כדינו, אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונימול.

והרמב"ן השיב עליהם וז"ל, ואין דעתי כן כי מעט שבא אברהם בברית היו ישראל ובגוים לא יתחשבו כו', ומה

שאמרו שנתגייר היינו שנכנס לברית מילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה ככל ישראל כו'. הרי מבואר בדברי הרמב"ן כי קודם שמל אברהם היה בכלל בנ"ח, ורק ע"י שבא בברית היו כישראל ופקע מינייהו האי כללא דבאומות הלך אחר הזכר.

נ"מ גבי עשו אי חשיב כישראל מומר

ונראה שנ"מ גדולה יש בין הרמב"ן והמהרי"ט במחלוקתן הנ"ל, בהנוגע למה שנקט בבית האוצר הנ"ל דכי היכי דחשבינן לעשו רק כישראל מומר, ה"נ ישמעאל יחשב רק כישראל מומר, שדלדברי הרמב"ן זה אינו, דהרי להרמב"ן רק מעת שבא אברהם בברית נעשה ישראל ולא קודם, וא"כ ישמעאל שנולד קודם שבא בברית ונעשה ישראל הא חשיב גוי, ואילו עשו שנולד מיצחק, דהיינו אחר שבא אברהם בברית ונעשה ישראל, וממילא דכמו כן יצחק שנימול לשמונה כש"כ דהוה ישראל, לכן קרינן לעשו ישראל מומר. אלא צ"ל דהוא ס"ל כהמהרי"ט, דמעט שכלו הב' אלפים תוהו והתחיל הב' אלפים תורה, מאז הובדלו אברהם וזרעו מקיימי הברית מבין האומות, והרי אברהם באותה שעה היה רק בן מ"ח וגם ישמעאל עוד לא נולד, וא"כ כך לי ישמעאל כמו עשו ושפיר הקשה מעשו על ישמעאל.

האם הגר התגיירה

וע' באוה"ח הק' (טז, ה) בארוכה, דמבואר בדבריו דהגר לא התגיירה. ועי"ש שמבאר שזה היה כל טענת שרה לאברהם, שאע"פ שנתנה את הגר לאברהם, הרי היתה כוונתה בהדיא שתשאר בדין שפחה, ואברהם הסכים עמה כדכתיב (פסוק ו) ויאמר אברהם אל שרי הנה "שפחתך" בידך עשי לה הטוב בעיניך גו'. וא"כ קושיית בית האוצר בלא"ה לא קשה, דישמעאל נחשב לגוי משום שאמו היתה גויה. אכן י"ל דסובר כחכמי צרפתים המובאים ברמב"ן, דקודם מתן תורה לא אזלינן בתר האם.

מחלוקת הראשונים אי בני קטורה ממש, או אף זרעם אחריהם

והנה בסנהדרין (נט, ב) איתא להא דאמר ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר חנינא, את בריתי הפר לרבות בני קטורה שחייבים במילה, ודעת רש"י שם דהיינו דוקא אותן ששה לבדם שנולדו, רק הם נתברכו לחיובא ולא זרעם. וכן נקט הרמב"ן (יבמות מו, א), במה שאמרו שם שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו, והביא הרמב"ן לדברי הרמב"ם, דמילה היתה במצרים שנאמר כל ערל לא יאכל בו, מל אותן משה רבינו ע"ה, שכולם בטלו ברית מילה בהיותם במצרים חוץ משבטו של לוי שנאמר ובריתך ינצורו ע"כ. והקשה עליה, דא"כ שבט לוי איך נכנסו תחת כנפי השכינה, וכ' אלא הטיפו מהם דם ברית. והרמב"ן כ', ולי נראה דמדין מילה אינן חייבין להטיפ דהא מלו. ועוד כתב, ולא דמו לערבי מהול וגבעוני מהול פי' דכשבאים להתגייר צריכים להטיפ דם ברית ולא מהני מילתם הראשונה, דהתם כיון דלא מיפקדי כמאן דלא מהילא דמי, והכי איתא במסכת ע"ז (כז, א). והק' מבני קטורה שהמה נמי צריכים להטיפ דם ברית כשבאים להתגייר, אע"פ שהם נצטוו על המילה, ע"ז השיב שלא נתחייבו אלא הם, אבל זרעם לא נתחייבו, וכן פרש"י בפרק ד' מיתות (נט, ב), הלכך שבט לוי נדונו כנשים להיכנס בטבילה תחת כנפי השכינה עם המילה הראשונה.

אבל הרמב"ם (מלכים י, ח) כתב, אמרו חכמים שבני קטורה שהם זרעו של אברהם שבאו אחר ישמעאל ויצחק חייבים במילה, והואיל ונתערבו היום בני ישמעאל בבני קטורה יתחייבו הכל במילה בשמיני ואין נהרגין עליה עכ"ל. ומבואר דעת הרמב"ם, שלא רק אותן ששה לבדם נתחייבו, אלא אף בני בניהם אחריהם לדורות עולם נמי חייבים.

וגם בדעת הראב"ד נקט המנחת חינוך (מצוה ב, יב), דכיון דשתיק ליה ולא השיג הרי הודאת בעל הריב כמותו. ובאמת דכן מפורש בחידושי הראב"ד למס' ע"ז (כז, א), שבני קטורה וזרעם חייבים במילה ע"ש.

בטעם הרמב"ם דאין נהרגין על המילה

ובטעמא דהרמב"ם דכתב ד"הכל יתחייבו במילה ואין נהרגין עליה", כתב הכס"מ משום דעל שבע מצוות אשכחן שנהרגין, על שמונה אין נהרגין. ובמשל"מ תמה עליו דמאחר דאיכא ציווי מפורש גבי מילה למה לא יהיה נהרג עליה כו', ובהמשך דבריו כתב המשל"מ דכיון שנתערבו בני ישמעאל בבני קטורה, ואינם ניכרים מי הם בני ישמעאל ומי הם בני קטורה, הכל חייבים מספק ואינם נהרגין מספק, דאפילו בהמה אין אנו הורגים מספק (וכמ"ש בפ"ט ה"ו) כ"ש ב"נ. ולפי"ז באמת בני קטורה כשלעצמן נהרגין על המילה.

סנחריב בלבל כל האומות

השאגת אריה (סימן מט) הקשה על מש"כ הרמב"ם דהואיל ונתערבו היום בני ישמעאל בבני קטורה יתחייבו הכל במילה, דהא מבואר בכמה מקומות בש"ס (ברכות כח, א ועוד), וברמב"ם (איסורי ביאה יב, כה), דהאידנא כל פסולי קהל כגון עמוני ומואבי מותרים לבא בקהל, כי סנחריב עלה ובלבל את כל האומות, וכל דפריש מרובא פריש, וכן פסק בשו"ע (אה"ע ד, י), וא"כ אית לן למימר דהאידנא כל האומות יפטרו מלמול דאזלינן בתר רובא.

האם הליכה אחרי הרוב שייך בב"נ

בשו"ת נוב"ת (תנינא אה"ע סימן מב) יש תירוץ מבן הנו"ב על קושיא זו, דהא דילפינן בחולין (יא, א) דאזלינן בתר רובא הוא מקרא "דאחרי רבים להטות", והרי זה דוקא בישראל, אך בבני נח לא אזלינן בתר רובא, דהתורה לישראל ניתנה ולא לבני נח. וא"כ דוקא לענין פסולי קהל דהוי נפק"מ לישראל אם מותרין אנו להתחתן בהם, שפיר אזלינן בתר רובא מגזירת הכתוב, אבל לענין מילה דאין נ"מ לדידן, רק לדידהו אם מחוייבים למול, ובדידהו הא לא אזלינן בתר רובא, דבהו לא נאמר האי חידושא שאזלינן בתר רובא, ואדרבה בעינן לחוש למיעוטא ולכן חייבין כולם למול מספק. והביא ג"כ דעת הפרמ"ג (יו"ד ריש שער התערובות חקירה ג), דבב"נ לא אזלינן בתר רוב ע"ש.

אמנם בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קמב) חולק עליהם וכתב דמוכח דגם בב"נ אזלינן בתר רוב בין להקל ובין להחמיר, ושכן כתב מרן הגאון זצ"ל (שו"ת חת"ס יו"ד סי' ע), ושכן מוכח מהא דדרש ר"ע (סנהדרין נח, א) "על כן יעזוב איש את אביו" (בראשית ב, כד) היינו אשת אביו, ודילמא לאו אבוה, אלא ע"כ דאזלינן בתר רובא. והביא שם שהשואל תי' דמשכחת לה בהיו חבושים בבית האסורים. ותמה עליו מהר"ם שיק הרי אוקי הש"ס (סנהדרין נח, ב) הא דאמר רבי מאיר (שם נז, ב) כל שישראל ממיתין עליו, ב"נ מוזהרין עליו, כר"ע. והרי בישראל ממיתין אפילו לא היו חבושים, וכך מוזהר ב"נ עליו.

וכן יש להביא ראייה מהא דדרשו שם (נז, ב) דב"נ מצווה על העוברים מקרא (בראשית ט, ו) ד"שופך דם האדם באדם דמו ישפך", ודילמא לאו בן קיימא הוא, ואף דהרמב"ם (מלכים ט, ד) כתב דעל הטריפה חייב, מכל מקום בנפל וודאי פטור, ואיך חייב על העוברים, וע"כ משום רוב.

חילוק בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן

וראיתי בספר ברכת אבות שרצה ליישב על פי מש"כ הפנ"י הובא בספר שב שמעתא (שמעתא א, א) דהתיר רחמנא ספק ממזר אפילו היכא דאיכא רובא לאיסורא. הש"ש חולק עליו ומביא ראייה מההיא דחולין (יא, ב) מנלן דאזלינן בתר רובא איתא ממכה אביו ואמו דלמא לאו אביו הוא עיין שם, הרי דהא דמחזיקין בתר אבוה אינו אלא משום רוב או משום חזקה, ואי נימא דרובא וחזקה לא מהני בספק ממזר א"כ לא משכחת קהל ודאי, אלא ע"כ דהיכא דאיכא רובא או חזקה אזלינן בתרה. ובהגהות הגר"ב פרנקל תי' לחלק בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן, שברוב בעילות אחר הבעל מודה הפנ"י דהוי וודאי, ורק בכל דפרוש אמרינן דהוי עדיין ספק, והוא על פי דברי תוס' הרא"ש (ב"מ ו, א) שבכל דפרוש נחשב עדיין לספק לענין "עשירי וודאי, עי"ש בסוגיא דקפץ אחד מהמנויים.

א"כ ה"נ י"ל שזה שאמרו שב"נ אינו הולך בתר רוב, זה רק ברובא דאיתא קמן, וכל דפריש וכו', אבל ברובא דליתא קמן מודה ששייך גם בב"נ. ויש להעיר על דבריו ממש"כ רש"י (חולין יב, א) שלמסקנת הגמ' מהפסוק "אחרי רבים להטות" משמע בין רובא דאיתא קמן בין רובא דליתא קמן, דמאי שנא האי מהאי.

למה כל הגוים אינם חייבים במילה

ועי' במנ"ח (מצוה ב, יב) שהביא דברי השאג"א ותמה עליו דאם לא אזלינן בתר רובא א"כ למה כתב הרמב"ם דבני ישמעאל ובני קטורה לבד חייבים מספק, הא לאחר שבלבל סנחריב את כל האומות ונתערבו בכל העולם, א"כ יתחייבו במילה כל השבעים אומות, מטעם זה דצריכים לחוש למיעוט של בני קטורה, וא"כ קושיית השאגת אריה בתקפה, דממ"נ אי אזלינן בתר רובא יהיו כל האומות פטורים, ואי לא אזלינן בתר רובא יהיו כל האומות חייבים מספק, ואילו ברמב"ם מבואר דרק בני ישמעאל ובני קטורה חייבים מספק.

כל קבוע כמחצה על מחצה

ולקושטא דמילתא תמה המנ"ח לאידך גיסא דלא כהשאג"א, דכיון דהספק אי חייבים למול, נולד בשעת לידתם, וא"כ הרי נולד הספק הזה במקום קביעותם שהוא מקום לידתם, וא"כ אית לן למימר דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי וללכת לחומרא, דכל האומות יהיו חייבים במילה מספק. ולא דמי למש"כ הרמב"ם (איסורי ביאה יב, כה) דהאידנא

כל פסולי קהל כגון עמוני ומואבי מותרים לבא בקהל כי סנחריב בלבל את כל האומות, דבזה הספק נולד בשעה שבאו אצלינו להתגיר, והוי ליה פריש, ולכן הולכים אחר הרוב דאמרין כל דפריש מרובא פריש. וסיים שם דאפשר דכיון דכולם נידי ונפרשו לעיירות בשעת הנדידה בטל הקביעות, וממילא להכי איכא לתמוה כהשאג"א, שכולם יהיו פטורים.

הם ניכרים

ונראה ליישב דברי הרמב"ם, דבאמת עוד לפני שבא סנחריב ובלבל את כל האומות, כבר נתערבו בני ישמעאל בבני קטורה ואזי מלו כולו בני ישמעאל ובני קטורה ביחד, וזאת מחמת דהו"ל ספק של קבוע ואמרין כל קבוע כמחצה על מחצה דמי. אי נמי י"ל דבאמת בני קטורה הוה רוב מול בני ישמעאל ולכן מלו לחומרא. עכ"פ נתבאר די"ל דמלו בני ישמעאל כבני קטורה, וא"כ הרי שוב גם אחר שעלה סנחריב ובלבל כל האומות אכתי היו בני ישמעאל ובני קטורה ניכרים לעצמן, שהרי הם היו מלים את עצמם מה שלא עשו שאר האומות. לפיכך הא ודאי לא קשה שנלך אחר הרוב, האומות, שפטורים ממילה ונפטור את כולם. וכן לא קשה לאידך גיסא שנלך אחר המיעוט דבני ישמעאל ובני קטורה ונחייב לכולם (וכמשה"ק המנח"ח לעיל), שהרי הני ניכרים לעצמן וממילא אין כאן ספק.

קושיית הגר"ח ז"ל על מילת ערבי וגבנוני דלא הווי מילה כלל

בגמרא בע"ז (כז, א) איתמר מנין למילה בעכו"ם שהיא פסולה, דרו בר פפא משמיה דרב אמר ואתה את בריתי תשמור, ורבי יוחנן אמר המול ימול, מאי בינייהו ערבי מהול וגבנוני מהול איכא בינייהו, מ"ד המול ימול איכא, ומ"ד את בריתי תשמור ליכא, ופריך ולמ"ד המול ימול איכא, והתנן (נדרים לא, ב) קונם שאני נהנה מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם כו', שאין הערלה קרויה אלא על שם עובד כוכבים שנאמר כי כל הגוים ערלים, אלמא אע"ג דמהילי כמאן דלא מהילי דמי.

ובחידושי הגר"ח על הש"ס הקשה, דמשמע דרק מכח הלכה מיוחדת מדברי קבלה ד"כל הגוים ערלים" הוא דפסלינן לערבי מהול וגבנוני מהול, הא לאו הכי הוה מכשרינן להו למול מאחר שהם מהולים, וקשה שהלא נכרי אינו במצות מילה ומילתו כחתיכת בשר בעלמא, ומהיכא תיתי דיהני מילתו להכשירו למול.

ורצה לתרץ דערבי מהול וגבנוני מהול המוזכרים בגמרא ע"ז היינו בני קטורה (וכן מבואר בדברי הר"ח שם בע"ז), ובזה הרי כתב הרמב"ם בהלכות מלכים שהם חייבים במצות מילה. וא"כ זהו דקאמר בגמ' דלמ"ד הימול ימול שפיר איכא, דהא הוה בכלל מצות מילה ואיכא עלייהו דין מהול, אלא דפריך דמ"מ איכא עלייהו דין ערלות מדברי קבלה מקרא דכל הגוים ערלים כנ"ל.

בני קטורה ליכא בהקמת ברית

אלא הק' שם א"כ למאן דיליף מואתה את בריתי תשמור נמי, הוה לן למימר דבני קטורה כיון דהם חייבים במצות מילה, הרי איתנייהו בכלל ברית, ולמה אמרו שם שלמ"ד את בריתי תשמור ליכא ואפילו בלי הקרא מדברי קבלה דכל הגוים ערלים.

ותירץ הגר"ח, דנהי דבני קטורה חייבים במצות מילה, ואיתנייהו בכלל ואת בריתי הפר כדילפינן בסנהדרין (נט, ב) מהאי קרא לרבות בני קטורה, אבל ליתנייהו בכלל הקמת ברית, דזה שייכא דוקא בישראל כדכתיב ואת בריתי אקים את יצחק, ובני קטורה לא מיקרו זרע אברהם, כמבואר בנדרים דהנודר מזרע אברהם, אין אסור אלא בישראל ומותר בכל הגוים, ואפילו בבני קטורה, דלא מיקרו זרע אברהם.

ונראה שלפי יסוד דברים אלו, מיושבת קושיית הרמב"ם הנ"ל ביבמות מבני קטורה שצריכים הטפת דם ברית כשבאים להתגיר, דאע"פ שנצטוו על מילה, עם זאת צריכים הטפת דם ברית כדי ליכנס לברית.

האם גוי מקיים מצות מילה

בעיקר קושיית הגר"ח שמילת גוי הוי כחתיכת בשר בעלמא א"כ מה הה"א שמילתו כשרה, וי"ל לפי מה שהבאנו במקום אחר שיטת הרמב"ם שגוי יכול לעשות מצוות ולקבל שכר כאינו מצווה ועושה, וגם מצות מילה יכול לקיים ומקבל שכר, א"כ שפיר היה ה"א שיחשב כנמול, ולולי הפסוק ש"כל הגוים ערלים", שאע"פ שקיים מצות מילה עדיין נחשב לערל, היה יכול למול לישראל.

הסרת טומאה או תוספת קדושה

בספר בית הלוי (פרשת לך לך) עה"פ "התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך", מביא מה שדנו הראשונים בעיקר מצות מילה אם הוא בגדר הסרת החסרון, דהערלה הוא מום באדם הישראלי, ובמילה מפרידים את החסרון ממנו, או אם הוא תוספת מעלה וקדושה כמו כל מצות עשה שהם בקום ועשה שהם להוסיף מעלה וקדושה לאומה הישראלית.

ורצה לחדש דיש בה הני שני ענינים אלו יחד, וכמו שכתב בעל העקידה ז"ל, וראיתו מהא דאיתא (נדרים לא, א) מאוסה היא הערלה כו' שנתגנו בה הכותים, שנאמר (ירמיה ט) כי כל הגוים ערלים. הרי דהיא מום ודבר המאוס עד דמגנים בה לכותים. עוד איתא שם במשנה גדולה היא מילה שנכתרו עלי' י"ג בריתות כו', הרי דהוא עוד תוספת מעלה לישראל וגדולה היא. וזהו שאמר הכתוב התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי, א"ל שני דברים, דמשמעותו של תמים הוא בלא מום ואמר לו שבמילה יוסר ממנו המום של הערלה וטומאתה ויהיה תמים, ואמר עוד ואתנה בריתי ביני וביניכם דעל ידה יתוסף להם עוד קדושה ומעלה דבה יהיה כריתת ברית בין האומה ובין ה' יתברך שמו, והוא תוספת קדושה.

וכתב הבית הלוי לחדש דהני שני בחינות הם בחיתוך ופריעה, דהחיתוך הוא הסרת מעליו הערלה ובזה מוציא עצמו מכלל הכותים שנקראו ערלים, ואח"כ באה הפריעה והוא לאות ברית קודש להתקשר ולהתקדש בקדושת ישראל להיות עם אחד, ועל זה אנחנו מברכים בברכות המילה וצאצאיו חתם באות ברית קודש דהחותם של הברית באה ע"י הפריעה.

וז"ל הזהו"ק (פ' בשלח) עה"פ "ויבן משה מזבח לכפרה כו'", וז"ל על דאיתפרעו ישראל ואיתגליא בהו אות רשימא קדישא. הרי להדיא דאות הברית הוא ע"י הפריעה. וז"ל הרעיא מהימנא (פרשת תזריע) ולאעברא ההוא ערלה מקמי ברית, דהא בההוא זימנא דאיתכנשא עמא קדישא לאעברא ההוא ערלה מקמי ברית קוב"ה כנש כל פמליא של מעלה כו', ובההוא זימנא איתדחיא ההוא ערלה מכל עמא קדישא לעילא ולההוא ערלה מתקנא מנא חדא בעפרא לאשראה ההוא ערלה בגוה. הרי להדיא דהחיתוך הוא הסרת הערלה והפריעה הוא התגלות אות הברית.

ובזה יש לפרש הפסוק "התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני וביניכם", התחילה הכתוב בלשון ציווי "והיה תמים", וסיים הפסוק בלשון להבא "ואתנה בריתי ביני כו'", דביבמות (ד, א) רצה הגמרא לומר דאברהם אבינו לא נתחייב בפריעה עד משה רבינו, וזהו שאמר בלשון ציווי והיה תמים, דהיינו בלא מום והוא החיתוך דהתחיל החיוב מעכשיו, ואמר לו עוד ואתנה בריתי ביני וביניכם, הבטיחו דאחר זמן שיגאלו ממצרים עוד יוסיף לו בה מעלה ויצטוו על הפריעה ויתן להם גם הברית.

פריעה בבן קטורה

ובזה יבואר דגם לדעת הרמב"ם (מלכים י, ח) דגם בני קטורה חייבים במילה, והקשה המש"מ מהא דהנודר מן הערלים אסור במולי כותים ומותר בערלי ישראל, והנודר מן המולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי כותים, שאין הערלה נקראת אלא על שמם שנאמר כי כל הגוים ערלים, ומדוע לא הוציאה המשנה מן הכלל גם בני קטורה דנצטוו על המילה ודינם בזה כישראל.

ולפ"ז ניחא דבני קטורה הגם דחייבים במילה מ"מ בהם אין המילה להתקדש על ידה כלל, דלא מבעי למ"ד ביבמות (שם) דלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, אלא אפילו אם ניתנה ונתחייבו גם אז מ"מ שתהיה לאות ברית בודאי לא ניתנה רק לישראל, וכמו שאה"כ "ואתנה בריתי ביני וביניכם" לשון עתיד וקאי על זמן מתן תורה, ובבני קטורה אין המילה רק להבדילם מכותים שהם מזרע אברהם ויצאו מכלל כותים, אבל מעולם לא נכנסו כלל בכללו של זרעו של אברהם אבינו, דהא מקרא מלא אמר הכתוב "כי ביצחק יקרא לך זרע", וע"כ עדיין הם בלשון הכתוב ערלים וכמו שכללם הכתוב "כי כל הגוים (וגם בני קטורה בכלל) ערלים", ומש"ה גם לענין נדרים כך דינם ככותים.

ברכת להכניסו

נחלקו הראשונים מתי מברכים ברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. הרא"ש (שבת פרק יט, י) הביא שהרשב"ם הנהיג במקומו שיברך אבי הבן קודם המילה משום דלהכניסו להבא משמע, כדאמרין פרק קמא דפסחים (ז, א) בלבער כולי עלמא לא פליגי דלהבא משמע, ועוד דכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. ור"ת ז"ל אומר דאין

לשנות המנהג, משום דתני בברייתא המל תחלה, ואח"כ אבי הבן, ומסביר משום דברכה זו אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו, אלא מודה ומשבח להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבוא עוד לידו, ותקנו לה מקום זה לגלות ולהודיע דזאת המצוה נעשית לשם הקדוש ברוך הוא ולא לשם מורנא ולא לשם הר גריזים. עוד כתב הרא"ש כשאבי הבן מברך מיד אחר ברכת המוהל, מיקרי שפיר עובר לעשייתו, וגם להבא, לפי שעדיין לא פרע, ותנן מל ולא פרע כאלו לא מל.

ובמנחת חינוך (מצוה ב) תמה על הרא"ש דכיון דחז"ל תקנו הנוסח להכניסו בבריתו של א"א, ובבריתו של א"א לא היתה הפריעה, כי לא נצטוה, והיאך הוי הברכה להבא על הפריעה.

ברכה על פריעה

בשו"ת חתם סופר (יורה דעה סימן רמט) דן האם אפשר לברך ברכת המילה על הפריעה לבד, ובתחילה רצה לומר שלא שייך, שהרי כל מפרשים פירשו "מילה" מלשון חתוך וכריתה, וכן תרגום אונקלוס "גזרו", והוא חתוך כמו גזרו את הילד לשנים, וזה לא שייך על הפריעה שלשונו גילוי עטרה כמו ופרע ראש האשה, וא"כ לא שייך נוסח על המילה לברכו כשפורע לחוד, והיכא שמל ופרע שאינו מברך אלא ברכה א' על המילה על שתיה, אינו ראייה דהתם כיון דתחלה המצוה היא המילה מברך עליו, וכיון שפריעה נמי תכלית כוונתה לגמור ההתחלה, אינו צריך לחזור ולברך ברכה אחרת.

י"ג בריתות וכת על פריעה

אבל הק' דאם שם מילה אינו כולל פריעה א"כ נהי דהלל"מ דמל ולא פרע כאלו לא מל, מ"מ לא הוזכרה בפ' לך לך, ולא נכרתה עליו י"ג בריתות, וקשה מגמ' (שבת קלב, א) ולכתוב רחמנא במילה וליתא הנך ולגמרו מיניה, משום דאיכא למפרך מה למילה שכן נכרתו עליו י"ג בריתות, והשתא לימא פריעה תוכיח דלא נכרתו עליו י"ג בריתות ודחי' שבת. ועוד לפי"ז כרת בפריעה ליכא, דלא נאמר כרת אלא בפרשתו של אאע"ה, וא"כ ק' שהגמ' (יבמות ה, ב) בעי למילף עשה דוחה ל"ת מפסח ומילה שדחי שבת, ודחי מה להנך שכן בכרת, נימא פריעה תוכיח דאין בה כרת ודחי שבת.

חיתוך או הסרה

ותי' דחת"ס דקים להו לרבנן **דפריעה נמי אקרי מילה**, וזה מבואר מממה שנאמר ביהושע "שוב ומל את בני ישראל שנית, פי' מילה שנית דהיינו פריעה, א"כ פריעה נמי היינו מילה. והטעם משום דמילה אין פירושו חיתוך וכריתה כלל, אלא הסרת הדבר, וכדמתרגם האונקלוס ומל ה' אלקיך את לבבך, יעדי טפשות לבך, (אעפ"י ששם הוא לשון מושאל על ערלת הלב). ולפי"ז בוודאי יש כרת על הפריעה, וגם נכרתו עליו י"ג בריתות, אלא **שהקב"ה כרת ברית עם אברהם שיסיר הוא ובניו את ערלתם**, וחייב עליו כרת אמנם מה הוא ערלתם הדבר מסור לנותן התורה ית"ש, ועד שלא נתנה תורה אמר הוא ית"ש **שעור הדרך התחתון אינו בכלל ערלה, וכשנתן התורה נתחדש הלכה שגם זה בכלל ערלה**, והרי כרתנו י"ג בריתות להסיר ממנו מה ששמו ערלה. ולפי"ז שפיר מברכין על ציצין המעכבין הפריעה ברכת על המילה.

ולפי"ז מיושב קושיית המנ"ח על הרא"ש, שע"י פריעה אינו נכנס בבריתו של אברהם אבינו, ולפי דחת"ס נחא שלאחר שניתנה מצות פריעה, שפיר נכלל "בבריתו של אברהם אבינו".

וזה דלא כבית הלוי שכתב שפריעה הוי גדר אחר ממילה, ולדברי דחת"ס שניהם הוי מילה ממש, והסרת הערלה.

מילת בני קטורה

בשו"ת שאגת אריה (סימן מט) כתב שאף על גבי דבני קטורה חייבין במילה, היינו למול דוקא אבל לא לפרוע, שהרי לא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, הילכך דוקא לישראל נאמרה ולא לבני קטורה, לפיכך בני קטורה הוי ליה כערלים לגבי ישראל הואיל ואינן במצות פריעה. אבל יש לדון לפי דברי דחת"ס, דתינח אם פריעה הוא דבר בפני עצמו, י"ל שבני קטורה אינם נימולים, אבל לפי דחת"ס י"ל שהם שפיר נקראים "נימולים", שהרי הם סילקו כל מה שנקרא "ערל" בשבילים.